

Cuestión teórica nº5

Os musulmáns na Península Ibérica (etapas políticas e realidade socioeconómica).

Nesta pregunta o alumnado debería inscribir a chegada dos musulmáns á Península no contexto de enfrontamentos internos da monarquía visigoda e no ímpeto expansivo do Islam. A continuación deberá citar as diferentes etapas políticas de Al-Andalus e referirse á súa realidade socioeconómica, mencionando as características básicas da súa economía, facendo unha breve referencia ao urbanismo e destacando a grande heteroxeneidade étnica e relixiosa da sociedade andalusí.

A resposta básica debe incidir nas seguintes cuestións:

- As causas da formación de Al-Andalus
- As etapas políticas de Al-Andalus
- As características esenciais da economía (principais actividades desenvolvidas e referencia ao seu carácter urbano e monetario)
- Trazos principais da sociedade andalusí (diversidade étnica e relixiosa)
- Referencia ao urbanismo das sociedades musulmás

Para ter cualificación de notable ademais de facer referencia ás cuestións básicas, debe explicar cunha certa profundidade polo menos unha delas. Para sobresaliente, ademais de facer referencia ás cuestións básicas, debe afondar nunha ou explicar con certa profundidade polo menos dúas delas.

A invasión musulmá, iniciada no ano 711, dividiu a Península Ibérica en dúas zonas, con dous modelos de sociedade ben diferenciados. Dunha banda, o Estado musulmán de Al-Andalus, que se consolidou en case toda a Península e, doutra, unha serie de condados e reinos cristiáns no norte, que, ata o século XI, pugnaron por resisitir o embate musulmán.

No ano 711 un exército baixo o mando de Tariq, formado basicamente por bérberes procedentes do norte de África, cruzou o estreito de Xibraltar, venceu ao rei visigodo, Rodrigo, na batalla de Guadalete, e iniciou a conquista da Península. A conquista púidose dar por rematada no ano 718, despois de ocupar Toledo, o val do Ebro e acadar os contrafortes da cordilleira cantábrica. Boa parte da nobreza visigoda pactou a submisión e o pagamento de tributos aos invasores a cambio do mantemento das súas propiedades.

Mais os posteriores valís fracasaron no intento de levar a conquista máis alá dos Pireneos, sobre todo despois da derrota de Poitiers ante os francos mandados por Carlos Martel no 732. Entre os anos 714 e 756, Al-Andalus foi un emirato dependente de Damasco, gobernado por un valí e sumido nun clima de constantes tensións.

O inicio dunha época de estabilidade comezou coa chegada á Península de Abd-al-Rahmán I, da familia dos Omeia, que escapara da morte violenta da súa familia a mans dos Abasís. Converteteu o territorio nun Emirato independente (756-929) e consolidou o novo Estado andalusí: aumentou a recadación de impostos, formou un sólido núcleo de fieis que ocuparon os cargos públicos, organizou un exército mercenario (bérberes, eslavos...) e produciuse unha rápida e intensa islamización.

A comezos do século X, Abd al-Rahmán III sentiuse forte de abondo para romper todo tipo de vínculos de dependencia co resto do Islam e declarou a súa independencia relixiosa ao se proclamar califa, isto é, asumiu tamén a máxima autoridade relixiosa. O Califato de Córdoba (929-1031) constituíu o período de máximo esplendor andalusí. Foi unha época de apoxeo económico, político e cultural, con grandes dirixentes (Abd al-Rahmán III, al-Hakam II, o visir al-Mansur...), que interviñeron no norte de África, dominando a ruta do ouro de Sudán, ameazaron a existencia dos pequenos reinos cristiáns do norte (saqueos de Santiago, León, Pamplona, Barcelona...) e defenderon as fronteiras. O poder que exerceu o califa foi absoluto: podía legislar, nomear e depoñer funcionarios, era xuíz supremo e xeneral dos exércitos. Á súa morte podían estalar verdadeiras matanzas de palacio para impoñer un sucesor, que non sempre era o fillo máis vello.

O Califato de Córdoba entrou en crise nos inicios do século XI. A aristocracia de Al-Andalus (funcionarios e propietarios da terra), o exército e as cidades enriquecidas co comercio principiaron a actuar como forzas disgregadoras e a reclamar máis poder fronte ao Califa. Ademais, os bérberes, contrarios ao monopolio do poder exercido pola aristocracia árabe, combateron contra eles coa axuda de Castela, a cambio da cesión de fortalezas na fronteira. Por último, os eslavos buscaron a colaboración dos condes catalás a cambio de pagamentos en moeda, para impoñer o seu poder.

Deste xeito comezou a intervención cristiá nos conflitos internos de Al-Andalus e a desintegración do Califato. En menos de 30 anos sucedéronse trinta califas e Al-Andalus fragmentouse en máis de 25 reinos independentes, que adoptaron o nome de taifas. No ano 1031 formalizouse a desaparición do Califato de Córdoba. As taifas atopábanse enfrontadas entre si e as máis pequenas foron absorbidas polas máis poderosas. Os reinos cristiáns aproveitaron esas rivalidades e, a cambio de apoio e protección, obrigáronas a pagar parias (tributos para obter protección militar e non ser atacados).

Ante o crecente expansionismo cristián (conquista de Toledo no 1085) as principais taifas buscaron a axuda dos almorábides (1086-1144), bérberes que crearan un imperio no Magreb. Estes derrotan aos cristiáns, ocupan militarmente Al-Andalus e impoñen unha estrita ortodoxia relixiosa. Pero os avances cristiáns e a impopularidade das súas medidas, como a implantación de impostos extraordinarios, provocaron revoltas que levaron á súa caída. As

taifas entón piden axuda a outro pobo magrebí, os almohades (1146-1232), que controlaron a parte sur de Al-Andalus ata a súa derrota nas Navas de Tolosa. Dende o século XIII o reino nazarí de Granada mantívose como a única entidade política andalusí no territorio peninsular, ata a súa conquista polos Reis Católicos en 1492.

Al-Andalus organizou, sobre todo no Califato, unha poderosa administración que controlaba todo o territorio. A corte de Córdoba, ou da cidade palacio de Medina Azahara, centralizou a administración, na que figuraban un primeiro ministro ou hachib (o máis famoso foi al-Mansur) e grandes funcionarios da Chancelería e do Tesouro. Al-Andalus estaba dividido en 21 coras ou provincias. A súa fronte figuraba un gobernador, normalmente membro da nobreza árabe local.

O cobramento de fortes impostos permitía manter todo o aparato estatal. O Corán establecía tan só dous tipos de impostos: para os musulmáns, o décimo ou esmola, mentres que sobre a poboación cristiá acumulábase un imposto territorial (jarach) e un imposto persoal (chizya). Por último, o mantemento dun potente exército garantíalles a defensa, tanto en Córdoba como nas provincias da fronteira. Estaba formado principalmente por mercenarios bérberes ou eslavos. Al-Mansur converteuno nunha perfecta máquina de guerra.

A sociedade de Al-Andalus presentou unha gran variedade de grupos étnicos e relixiosos. Entre a poboación invasora musulmá atopábase a minoría dirixente, que era árabe, estaba instalada no val do Guadalquivir e era propietaria de grandes latifundios. Os bérberes, que formaron o grupo maioritario das forzas invasoras, asentáronse en principio nas terras da Meseta, ás que se adaptaron mal e onde practicaron unha gandaría itinerante. Acabaron abandonándoas, o que facilitou o avance do reino astur-leonés.

Pero tamén se atopaban xudeus en todas as cidades, que exercían o comercio, a artesanía ou a usura, e eslavos e outros grupos minoritarios procedentes de Europa central e oriental, que ocupaban cargos no exército e na administración.

Os hispanovisigodos formaban a maioría da poboación e, fronte a dominación musulmá, tomaron dúas posicións: unha de integración relixiosa, cultural e económica, formando o grupo chamado muladí, e outra de mantemento das formas relixioso-culturais hispanovisigodas, aínda que moi islamizadas, representada polo grupo minoritario mozárabe. Muladís e mozárabes mantiveron, polo xeral, boas relacións cos musulmáns.

Durante séculos Al-Andalus achegou á vida das xentes que habitaban a Península, con grandes diferenzas segundo a zona, formas de producir e de vivir diferentes ás dos reinos cristiás da Europa Occidental, sobre todo nos primeiros séculos medievais. Ademais, a lingua árabe, os costumes islámicos e os coñecementos achegados pola súa relación cos territorios de Bizancio e Oriente pasaron a formar parte do patrimonio cultural español.

A contribución musulmá á agricultura foi determinante para a conformación da paisaxe agrícola de grande rexións: introduciron o regadío, unha enorme variedade de árbores froiteiras e verduras e tamén a agricultura intensiva, que xerou excedentes orientados ao mercado urbano. Tivo un especial desenvolvemento a agricultura baseada na gran propiedade, que era traballada maioritariamente en réxime de arrendamento por pequenos campesiños. Os musulmáns impulsaron o cultivo de trigo e oliveiras e achegaron especies como os cítricos (laranxa, limón, lima...) e froitas e verduras como espinaca, berenxena, cenoria, sandía, albaricoque, plátano e marmelo. O máis determinante foron os sistemas de regadío, coa introdución de noras e aceas para conducir a auga a través de numerosos ramais. Así mesmo foron moi abundantes os tratados agrícolas que instruían as formas máis axeitadas para cultivar e coidar a terra e os produtos.

As cidades eran parte esencial da organización política, económica e social de Al-Andalus. Constituían o núcleo dunha economía baseada no mercado e eran o centro do poder relixioso e político. Distintos funcionarios atendían e

supervisaban as actividades económicas, como o coidado do mercado (almotacén), a orde pública (zalmedina) e o exercicio da xustiza (cadí).

As cidades non decaeron como no resto de Occidente. Eran o mercado dos produtos agrícolas, e nelas asentábase unha produtiva industria artesanal (vidro, coiro, xoias, cerámica...), especialmente téxtil (la, seda, liño, algodón...). Algunhas cidades andalusís eran as máis grandes de Europa medieval (Córdoba) e os poderes públicos encargáronse de facer reformas urbanas e instalar mercados, baños e bibliotecas públicas.

As actividades artesanais realizábanse en pequenos obradoiros, nos que os artesáns se agrupaban nunha especie de gremios, aínda que tamén había grandes obradoiros do Estado. A produción abastecía o mercado local e comarcal, pero tamén se destinaba ao comercio exterior. Al-Andalus estaba integrada nun circuíto económico que se espallaba por todo o mediterráneo, penetraba en África, ata as minas de ouro de Sudán, e se espallaba cara a Oriente (India, A China...) e a zona do Báltico. A existencia dunha moeda forte e estable (o dinar de ouro e o dirham de prata), permitíronlle ao mundo musulmán controlar, ata o século XIII, gran parte do comercio desa zona sen competencia dos reinos cristiáns europeos.

A poboación de Al-Andalus tendeu a se concentrar nas cidades. Córdoba chegou a ser a gran cidade de Europa Occidental, comparable a Bagdad ou Constantinopla, sobre todo na época do Califato. A cidade organizábase ao redor dun núcleo amurallado: a medina, centro da vida pública, administrativa e relixiosa. Nela asentábanse a mesquita alfama, ou principal, a alcazaba, o recinto fortificado e o zoco principal. As portas de acceso á medina eran a orixe dos principais eixes urbanos cos seus comercios, almacéns ou zocos, obradoiros e mercados. Arredor da medina situábanse os arrabaldes cos distintos barrios que moitas veces eran ocupados por xentes da mesma relixión (xudeus, mozárabes) ou por traballos artesanais afíns (carpinteiros, tecedores, ferreiros, oleiros ...). Extramuros situábanse os cemiterios e celebrábanse as feiras semanais.

As contribucións da presenza musulmá na Península son innumerables e forman parte do patrimonio cultural español. O idioma castelán ten máis de 4 000 palabras de orixe árabe, entre elas moitas de toponimia hispánica (Guadalmedina, Guadalquivir, Benalmádena...). Elementos da vida cotiá proveñen da herdanza musulmá: na gastronomía o aceite de oliva, o uso de froitas e verduras, os turróns..., o uso do botón, as bibliotecas e os baños públicos, a iluminación das rúas... Tamén parte da nosa música, instrumentos e folclore teñen as súas raíces nos costumes de Al-Andalus: o pandeiro, a pandeireta, diversos tipos de frauta, o rabel e o atabal ou timbal.